

UIT HET OOG MAAR NIET UIT HET HART

Over uithuis- en tehuis-plaatsingen

Het belangrijkste voor een kind in een tehuis is dat het niet thuis is!

Als ik vroeger al eens de behoefte voelde mijn specialisme: de sociale kinder- en jeugdpsychiatrie, af te zetten tegen een veel indrukwekkender medisch specialisme, zoals chirurgie, stelde ik de vraag: wat is, op de lange duur, ingrijpender en dus een grotere verantwoordelijkheid vergend: het besluit tot een operatie of een advies tot een uithuisplaatsing? Nu - zo'n 25 jaar later - heb ik nooit meer de behoefte dergelijke vergelijkingen te trekken, maar ik zou vermoedelijk nog wel steeds hetzelfde voorbeeld aanvoeren. Want zoveel jaar praktijkervaring heeft me toch wel tot bescheidenheid gemaand voor wat betreft de invloed die je kunt laten gelden: zelfs hele uitvoerbare opvoedkundige adviezen worden slechts zelden in praktijk gebracht, en ook het effect van psychotherapeutische ingrepen is veel minder groot (en blijvend) dan veelal wordt aangenomen. En dat betekent dat een uithuisplaatsing nog steeds het 'ergste', d.w.z. het meest drastische, is dat een kinder- en jeugd-psychiater een kind kan aandoen, en dit is op zichzelf al voldoende reden om er eens wat uitvoeriger bij stil te staan.

De methode die hierbij zal worden gevolgd is de volgende: om het ingrijpende van zo'n 'verwijdering van de ouders' te illustreren, zal aan de hand van een aantal controversiële (mogelijk tegenspraak maar misschien minstens meedenken uitlokkende) standpunten de onvervangbare waarde van het gezin worden benadrukt. Dit gebeurt vooral ook hierom, omdat een uithuisplaatsing veel meer wordt bepaald door de geest waarin het gebeurt dan door de daad-als-zodanig. En die 'geest' hangt weer in belangrijke mate af van de tijdgeest: was die voorheen vooral autoritair-onderdrukkend, tegenwoordig is die veeleer toegeeflijk-verwaarlozend. Moest dus vroeger vooral worden gewaarschuwd tegen het straffende aspect van uithuisplaatsing (voor straf naar een 'tuchthuis' of 'tuchtschool' moeten, zoals sommige instellingen toen nog onbekom-merd werden aangeduid), nu moet veel meer worden gewaakt tegen het al te gemakkelijk afschuiven van lastige kinderen naar daarvoor apart aangestelde (bevoegde en betaalde) hulpverleners (vergelijkbaar met het toenemende gemak waarmee bejaarden naar derden worden door-geschoven). Maar niet alle mensen zijn wijs en niet alle gezinnen zijn goed, dat moet helaas worden geconstateerd - en dus is een uithuis-plaatsing soms de minst kwaai van alle denkbare oplossingen. Maar ook in dat geval dienen de ouders centraal te blijven staan, omdat ze de centrale figuren zijn (en blijven!) in het leven van een kind. Welke implicaties dat heeft (of zou moeten hebben) voor de aanpak buitenshuis, dat wordt betoogd in het vervolg van dit betoog.

Eruit...

Zou het nu alleen de lengte van zo'n 'psychosociale' uithuisplaatsing zijn die deze zo ingrijpend maakt, vergeleken met bijv. een korte ziekenhuisopname? (die ook wel nadelige kanten heeft, zeker voor de hele kleintjes, zelfs zo dat men moet blijven waarschuwen voor een al te makkelijk toepassen ervan: in een kliniek horen alleen die kinderen te worden opgenomen die beslist poliklinisch onvoldoende geholpen kunnen worden, en dan ook nog zo kort mogelijk: geen dag langer dan absoluut noodzakelijk is; dus bijv. niet een weekend over omdat de kinderarts geen tijd kon vinden de ouders vrijdagmiddags nog even te spreken, en zeker geen week langer omdat een bepaalde laboratoriumuitslag afgewacht moet worden...) Nee, die tijdsduur is het niet alleen, hoewel het zeker een rol speelt, met name die 'onbepaalde tijd': groot doch helaas onderschat (en intussen ondergesneeuwd) voor-deel van de voormalige vakantiekolonieplaatsing was de zeer beperkte tijdsduur: na 1 maal of zeker 2 maal 6 weken kwamen de kinderen weer thuis, daar konden ze de klok op bij zetten - en dat deden ze dan ook, zodra ze een beetje tijdsbesef hadden.

Maar het grote onderscheid tussen die onvermijdelijke ziekenhuisopname of dat even bijkleuren in een vakantie-kolonie (de onschuldige naam alleen al - en je ging altijd met bussen vol tegelijk: het leek de gewoonste zaak van de wereld en in elk geval troostte buurman's leed) en de soort uithuisplaatsing waar we het hier over hebben is de reden waarom het zo nodig moet: de stemming waarin het gebeurt, het (gezins)klimaat waarin het gebeurt, dat is de toon die de muziek maakt. Want hoe je al de mogelijke indicaties ook benoemt en/of verhult, het komt alle-maal op dit ene neer: het betreffende kind kan niet thuis blijven, daarvoor gedraagt het zich te afwijkend, daarvoor is het te storend. Of iets anders gesteld: de ouders kunnen het niet meer aan, ook met de beste wil van de wereld niet (en de beste bijstand van hulpverleners niet). En dus zit er niets anders op dan weg-wezen en wie weet voor hoelang? Het mag dan honderdmaal 'voor je eigen bestwil' zijn en je mag het er voor de volle honderd procent naar hebben gemaakt, daarmee wordt het harde feit van deze verwijdering, deze 'uitstoting', niet ongedaan gemaakt. Dit is, terzijde, een van de redenen waarom het vaak heel verstandig is deze bittere pil te vergulden door 'de schuld' van de uithuisplaatsing aan de plaatsende instantie toe te schuiven: niet de ouders drongen er zo op aan, integendeel: die werden met de grootste moeite overreed, maar echt, het kan niet anders, deze dokter (deze deskundige) vindt dat je er even uit moet, en wel hierom... Dat de ware toedracht vaak heel anders is (geweest) doet aan de overtuigingskracht van dit argument niet af, want wat men graag wil, gelooft men graag - en alles is een kind nu eenmaal liever dan de gedachte dat het door zijn eigen ouders wordt weggestuurd.

Of zijn ouders allang niet meer wat ze geweest zijn?

Moet over die scheiding tussen ouders en kind nu eigenlijk nog wel zo zorgelijk en zo dierbaar worden gedaan - is dat niet iets uit de tijd van Ot en Sien? Het feit dat deze vraag gesteld kan worden en bij menigeen op de lippen lijkt te branden, is op zichzelf al alle reden om hier krachtig stelling te nemen. Want inderdaad: er is nog steeds niets zo erg als een dergelijke scheiding, daar kan geen twijfel aan bestaan. Ouders en kind horen bij elkaar, ze kunnen elkaar niet missen - wel een dag of wat, maar niet voor langere tijd, zeker niet de eerste levensjaren; daarna gaat het allengs minder zwaar wegen, maar helemaal 'ongeldig' wordt het nooit. Liever gezegd: een ouder kan nooit het kind missen, komt in wezen ook nooit helemaal over het verlies van een kind heen; de kinderen kunnen, zelf volwassen geworden, de ouders wel missen, dat ligt ook wel in de natuur van de dingen (kinderen overleven hun ouders als het goed is, daarop zijn ze als het ware geprogrammeerd) - maar de band (de 'binding') is toch wel van dien aard, als het goed is (en gelukkig is dat bijna altijd het geval!) - dat je de ander hooguit uit het oog kunt verliezen, maar nooit-of-te-nimmer uit het hart kunt bannen. In termen van identificatieprocessen kun je ook zeggen: de ouder zit in het hart van het kind gebakken, is een deel van hem of haar geworden; en in andere richting gedacht: het kind is 'een rib uit het lijf' van de ouders, en gevoelsmatig daarmee volledig ver-bonden - ook al is de navelstreng dan al jaren geleden afgebonden. Hiermee wil natuurlijk niet beweerd zijn dat kinderen nooit los kunnen komen van hun ouders: ook dat behoort bij de natuur en de cultuur dat dit juist wél gebeurt, doch dat dit zich kan voltrekken zonder kleerscheuren is juist een bewijs temeer hoe geweldig goed die ouder-kind-relatie functioneert. Van hoeveel relaties kan dat gezegd worden: dat ze zelfs is ingesteld op een dergelijke natuurlijke verbreking ervan?

Na op deze manier even summier stelling te hebben genomen voor wat betreft die niet-te-evenaren en beslist onvervangbare band tussen ouders en kind, wil ik nu ter illustratie een aantal controversiële topics terzake aanstippen. Om te beginnen het bijna epidemische en zeker modieuze verschijnsel van het weglopen van huis, dat voor veel kinderen een bron van vermaak schijnt te betekenen, doch wat voor de ouders-van-nu nog steeds een volstrekt verschrikkelijke gebeurtenis is, een gebeurtenis die ze ondergaan als 'een beetje dood gaan', slechts vergelijkbaar met het zich-suicideren van een kind: ook door zoiets worden de ouders in zekere zin mee 'vermoord', of in elk geval: gedood, kapot gemaakt. Weglopen lost, mede daarom, ook niets op, en de schijn van het tegen-deel moet de ogen daarvoor niet doen sluiten: het komt herhaaldelijk voor dat de ouders tot allerlei concessies worden gedwongen omdat ze anders het kind niet terug kunnen krijgen van het JAC (Jongeren Advies Centrum), en het kan zelfs wel zijn dat daarna en daardoor de onderlinge gezinsverhoudingen verbeteren, maar dan nog is de tol die hiervoor werd betaald zo hoog dat je je moet afvragen of het er tegen opweegt; vaak is er iets kapot gemaakt wat nooit weer helemaal te helen is, iets wat te maken heeft met het schenden van vertrouwen en met verloochening; of van een zodanig beschaamd en 'te schande' maken van de ouders dat wel de wond kan helen maar nooit het litteken ervan helemaal verdwijnt. Als het tenminste echt weglopen betrof, een echt van-zich-af-schudden van de knellende band van het ouderlijk huis, of het zoeken van een warmer nest met wel aandacht voor het kind; maar heel vaak is daar geen sprake van, is het weglopen veeleer een vraag om teruggeroepen te worden, het liefst als de bekende verloren zoon (of dochter in dit geval: want niet zelden zijn het juist de meisjes voor wie dit opgaat). Het is als-het-ware een verlate variant op die van-huis-lopemde kleuter, die almaar verbeteren op z'n kleine driewielertje langs het huis van de buurvrouw fietste, als een bezetene rondjes makend rond het eigen huizenblok: op de vraag van buurvrouw waar hij toch mee bezig was, antwoordde het ventje: "Ik loop weg van huis" - en op de vraag waarom hij dan steeds vlak in de buurt bleef, kreeg buurvrouw al even vanzelfsprekend ten antwoord: "Ik mag toch de straat niet oversteken!"

Zo is het ook vaak met die in navolging weglopende tieners: ze zullen wel eens even laten zien dat ze verder durven gaan dan dat bekende boos naar boven rennen en de deur achter zich dichtslaan, maar echt 'oversteken', nee, dat wagen ze er toch maar niet op, want wil je teruggeroepen worden dan zul je toch binnen gehoorsafstand moeten blijven. Een groot gevaar van de zgn. alternatieve hulpverlening, met veel solidariteit met verdrukte minderheden (zoals jeugdigen) en weinig benul van adolescentieproblematiek en zo mogelijk nog minder affiniteit met ouders en andere volwassenen, is dat ze deze 'dubbele boodschappen' niet onderkennen en daardoor soms een breuk forceren waarbij werkelijk niemand gebaat is. Dit even terzijde, vooral ook ter illustratie van het feit dat zelfs jongeren die de indruk wekken niets liever te willen dan met hun ouderlijk gezin te breken, die het daar geen dag meer vol schijnen te kunnen houden, dat zelfs (juist!) dezulken soms nog met handen en voeten aan hun gezin-van-afkomst gebonden zitten. Zoals vroeger de echte puberteitsopstandigheid vooral voorkwam bij jongeren die wat meer dan de normale moeite hadden echt van hun ouders los te komen (die hun onafhankelijkheid slechts via een vrijheidsoorlog konden verwerven) - zo komt tegenwoordig dat drastisch weglopen, dat zgn. weg-willen, nogal eens voor bij diegene die zichzelf zo nodig moeten bewijzen dat ze al best op eigen benen kunnen staan.

Staat opgeruimd wel netjes?

Dat de ouderlijke autoriteit en daarmee ook het gezin als 'hoeksteen van onze samenleving' flink op de tocht staat, dat kan moeilijk worden ontkend. Het zijn de hoge bomen, de hoog genoteerd staande waarden, die veel wind vangen; en in de ogen van velen zijn het de bij uitstek conserverende krachten in onze maatschappij, invloeden waar nauwelijks tegen op te roeien valt. Dus wordt met man en macht storm gelopen tegen datgene wat wel als negatief wordt beleden, maar wat intussen ieder voor zich toch als overwegend positief blijft beleven, is het niet 'publiekelijk' dan toch wel in het diepst van hun hart. Wie terugziet op een prettige jeugd in de veilige schoot van het gezin ("Bij vader achterop ..."), kan zo'n ervaring die beslissend is voor alle latere levenservaringen, toch moeilijk als onbetekenend terzijde schuiven. En wie gebukt gaat onder een ongelukkige jeugd, zal misschien nog minder geneigd zijn om jeugdervaringen als minder belangrijk te betitelen, omdat hij dagelijks aan den lijve ondervindt hoe zoiets je latere levensgeluk in de weg kan staan, je relaties kan verzieken, enz. En toch vind je tegenwoordig moeiteloos een meerderheid voor standpunten die op z'n minst als bijbetekenis of neveneffect hebben dat ze die fundamentele waarden ter discussie stellen, zo niet aantasten.

Om bij het begin van het leven te beginnen: over zoiets als abortus zou je toch eigenlijk uitermate gedifferentieerd moeten nadenken, het niet op de voorhand verketteren, maar het toch liever ook niet al te gretig toejuichen. In veel gevallen kan het veruit de minst kwaai oplossing zijn voor het probleem van de ongewenste zwangerschap, en in zo'n geval moet het dan niet als 'moord en doodslag' worden betiteld, want het verschil is natuurlijk niet niks: tussen vruchtafdrijving en echte kindermoord (degenen die hier het hardst van roepen zijn merkwaardigwijze vaak dezelfde die tegen volkerenmoord in de vorm van oorlog niet zo heel fel gekant zijn). Maar misschien nog erger dan dit fanatiek afwijzen van deze noodoplossing, is het al-te-gemakkelijk erover praten, als iets wat je even laat doen, tussen neus en lippen door, als er een 'ongelukje' is gebeurd en er een ongewenst resp. ongepland kind op komst is. Want hierdoor wordt een soort denkvervuiling in de hand gewerkt, sluipt er een simpel soort idee bij de mensen naar binnen, dat kinderen naar hartelust kunnen worden verwekt en weer afgedreven, al naar het uitkomt. Terwijl er al vanaf de conceptie een band moet gaan ontstaan met dat komende kind, dat ligt in de menselijke natuur besloten, dat is dus diep in ons ingebakken en daar moet je niet te luchtig over doen (de moeite die veel voormalige a.s. moeders hebben met de verwerking van de abortus, wijst ook hierop, pleit ook voor een dergelijke prille band) - en hoe zou het ook anders? Het gaat bij de mensen niet als bij de konijnen, ook al zijn er misschien treffende punten van overeenkomst: ook mentaal wordt de vrouw voorbereid op het moederschap, ten dele verloopt dat zelfs hormonaal, zit dat haar als het ware in het bloed - is dit iets waar je evenmin iets voor of tegen kunt doen als dat je het groeiproces van het komende kind kunt beïnvloeden; behalve dan door radicale onderbreking, en dat is niet niks, dat is een hele 'ingreep' waar nooit bagatelliserend over mag worden gedacht of gesproken.

De volgende 'ondermijning' ontstaat als crèche of peuterspeelzaal te vanzelfsprekend wordt. In heel veel gevallen biedt het een geweldige oplossing voor de woning- of de speelruimte-nood, maar nooit mag - ongewild of onbedoeld - de indruk ontstaan dat moeders mensen zijn bij wie kinderen het liefst zo snel mogelijk vandaan moeten worden gehaald, omdat ze anders te zeer en te eenzijdig worden beïnvloed, of te weinig op de grote maatschappij gericht. Zo is het nl. niet: de beste voorbereiding op de samenleving is nog altijd die opgroei in een goed gezin, waarin met zachte-doch-stevige hand dat aangeboren egoïsme beetje bij beetje wordt afgebroken en vervangen door waarden als: iets voor een ander over kunnen hebben, het eigen belang opzij kunnen zetten, enz. Iemand die als kind niet aan zijn trekken is gekomen, zal zelden tot zulke hoogstandjes als plichtsbetrachting en zelfopoffering in staat zijn, vaak zelfs niet in zijn meest intieme relaties.

Als argument voor de oprichting en subsidiëring van kindercentra wordt vaak de bewegingsvrijheid van de moeder genoemd, en dat is haar goed recht, zeker voor die paar morgens per week. Doch stelt men zich daarmee tevreden? Zeker niet diegenen die vinden dat vrouwen hun plaats in het arbeidsproces buitenshuis moeten opeisen, en zich daarbij niet moeten laten weerhouden door de attributen van hun slavenbestaan: man, kroost en huishouding. Maar ook hierbij geldt weer dat over dat 'kroost' toch soms wel wat al te makkelijk wordt gedaan, dat het kind met het badwater dreigt te worden weggegooid, als had het niet zoveel meer te beduiden. En daartegen moet met klem worden gewaarschuwd, want echt: het gaat hier om de fundamentele van ons allen bestaan.

Het moederschap behoeft de vrouw niet persé aan huis te kluisteren, en er is werkelijk wel wat voor te zeggen om die verantwoordelijkheid meer evenredig over beide ouders te verdelen (met alle consequenties van dien) - kleine kinderen worden niet slechter van een crèche en kinderen die al wat ouder zijn kunnen best een deel van de dag voor zichzelf zorgen - maar dit alles neemt niet weg dat het moederschap de allerhoogste prioriteit verdient, gewoon omdat het de allerhoogste waarde vertegenwoordigt in onze menselijke samenleving, datgene wat tot geen prijs gemist of zelfs maar

geminimaliseerd mag worden. En het gevaar van al dat gepraat en gediscussieer over dit soort aangelegenheden is nu juist, dat daar twijfel aan wordt gezaaid, dat het althans wat terzijde wordt geschoven als minder welgevallig, tegenwoordig niet goed in het gehoor liggende, argument.

Ik zou een vergelijking willen trekken met de atoombombdiscussie: polemologen van naam waarschuwen tegen al te gemakkelijk praten over atoomgranaten en tactische kernwapens, omdat dit de zgn. atoomdrempel verlaagt: voor je het weet vind je het de gewoonste zaak van de wereld om er een klein kerngranaatje tegenaan te gooien, en vervolgens loopt de zaak volledig uit de hand en is het eind van de wereld nabij. Minder vaak wordt vernomen (en juist dat is bijna een bewijs voor de waarheid van dit argument), dat al dat gediscussieer over 'kerntaken ja - kerntaken nee' heel geleidelijk de oorlogsdrempel verlaagt: nog even doorgepraat en we vinden het allemaal allang goed dat er in geval van nood een conventionele oorlog wordt uitgevochten (conventioneel klinkt op zich al zo behaaglijk netjes: alsof alle conventies van Geneve zijn gewaarborgd), terwijl we dat toch eigenlijk niet minder erg zouden moeten vinden; want of er nu miljoenen doden vallen of duizenden, dat is toch geen essentieel verschil? In beide gevallen worden er mensen ter dood gebracht, en vraag niet hoe, die daar niet om gevraagd hebben en die ook geen enkele schuld treft in de zaak waarover de oorlog wordt gevoerd.

Iets dergelijks doet zich voor bij de, vaak niet minder felle discussies over vrouwenemancipatie, abortus, kinder-opvang, enz. - nl. dat voor we er erg in hebben, we het als de gewoonste zaak van de wereld beschouwen dat de allerkleinste kinderen van moeders worden losgemaakt; niet omdat het voor hen zelf zo goed is, maar omdat dit voor de moeder beter is, omdat de moeder hen even niet zo goed kan gebruiken: dus maar even die abortus tot een gelukkiger moment voor een gezinsuitbreiding aanbreekt, die crèche omdat moeder weer buitenshuis wil werken, en dat daarbij terloops over kinderen wordt beschikt, dat wordt al gauw (en maar al te graag?) vergeten.

Voeg hierbij dan nog de gigantische toename van het aantal echtscheidingen en de daarmee bijna onvermijdelijk gepaard gaande voorrang van het eigenbelang van de strijdende partijen en de geleidelijk geringer wordende aandacht voor het wezenlijke welzijn van de kinderen-in-kwestie, en de conclusie dringt zich op dat het er maar somber uitziet voor de kinderen-van-nu, in deze eeuw die ooit 'de eeuw van het kind' is genoemd. We hebben allemaal het beste met hen voor en we pretenderen dat we ze nog nooit zo voor vol hebben aangezien, terwijl we ze inderdaad nog nooit zo materieel in de watten hebben gelegd, maar als het er op aankomt hebben we minder voor hen over dan ooit tevoren; is er in dit decadente 'IK-tijdperk' maar bitter weinig werkelijke betrokkenheid op de kinderen en moeten we oppassen dat we het enige 'instituut' dat nog bestaat bij de gratie van belangeloze toewijding en vanzelfsprekende zelfopoffering - en dat is het ouderschap - niet ook een kopje kleiner maken, of erger nog: zo verdacht maken dat ouders hun eigen bezorgdheid en betrokkenheid verloochenen, zich ervoor schamend als betrof het een relikwie uit achterlijke tijden. De verleiding voor zo'n verloochening is aanwezig, vooral omdat de kinderen zelf veelal ook niet overvloeien van erkentelijkheid, en het gemak de mens toch wel dient, dus ook de mens die ouder is en die ook wel eens wat anders wil dan zijn plicht doen en zichzelf weg-cijferen. En als dan bovendien dat ouderschap van alle kanten wordt verguisd, als ouders het nooit goed kunnen doen (niet bij de burens, niet bij de deskundigen, niet voor de TV), wie zal het hen dan kwalijk nemen als ze het af laten weten, door eerst niet meer op te spelen en vervolgens geen rol meer te spelen als opvoeder? Hoe zou het anders te verklaren zijn dat menig vader voor wie vroeger de beste man niet goed genoeg was voor zijn dochter, nu zonder hoorbaar protest toelaat dat diezelfde dochter als makkelijk-meeneem-meisje fungeert voor wie een seksueel verzetje wil? En een zelfde soort souteneursgeest lijkt soms in de moeders gevaren, die ook niet meer schijnen te weten hoe snel (hoe jong!) ze hun dochters om de pil moeten sturen, alsof daarmee het belangrijkste gevaar is geweken...

Tegen deze achtergrond moet m.i. het probleem van de uithuisplaatsing worden geplaatst. Er is enerzijds die ongeëvenaarde en bijna onlosmakelijke band tussen ouders en kind, die zo intens is dat de hele vorming van de persoonlijkheid daarvan afhangt. (Alles wat is 'aangeleerd' en niet 'aangeboren' en volgens velen is dit vrijwel het totale menselijke functioneren, want aan die aanleg mag immers niet zoveel betekenis worden toegekend?).

Anderzijds is daar die opvallende ondermijning van het ouderlijk gezag (en dat was toch een wezenlijk bestanddeel van die ouder-kind-relatie) en zelfs van de afhankelijkheidsverhouding (die tekenend was voor vooral de moeder-kind-relatie). En beide factoren tenderen naar dezelfde waarschuwing: handen af van dat gezinssysteem, uiterste behoedzaamheid en waakzaamheid is in dezen geboden.

Het gevoelige gezinssysteem

Met dit woord gezinssysteem wordt een nieuw begrip ingevoerd, daarmee overschakelend op minder nostalgische en meer moderne denkwijzen. Met 'gezinssysteem' wordt dat geheel aangeduid dat meer is dan de som der delen, dat vrijwel onontwarbare netwerk van beïnvloedingen en betrekkingen over-en-weer, waar vaak geen speld tussen te krijgen is, en waar (dus) zeker niet het breekijzer van een uithuisplaatsing aan te pas mag komen, omdat zoiets toch niet helpt (het systeem werkt alleen als-zodanig) en veelal zelfs averechts werkt (het systeem sluit zich toch).

Natuurlijk menen de diverse beoefenaren van de gezinstherapie (in vele verschillende verschijningsvormen) dat het wél helpt als men het systeem-in-zijn-geheel behandelt. Vaak zal dat ook wel het geval zijn, mits men de verwachtingen niet te hoog stelt. Want hetzelfde heilige respect voor het functioneren van zo'n gezinssysteem zal ook tot bescheidenheid (moeten) manen, als men bedenkt hoe weinig zo'n gezinstherapiezitting van éénmaal per week voorstelt vergeleken met het verdere functioneren van het gezin, bij dag en bij nacht, bovendien met een gezamenlijke (voor-)geschiedenis die anderen buitensluit - en last but not least: met een onderlinge affectieve betrokkenheid (houden-van en hekel-hebben-aan in allerlei ambivalente mengvormen) waar geen buitenstaander, hoe deskundig als gezinstherapeut ook, aan kan tippen.

In een andere publicatie heb ik eens het volgende loflied op het gezin bezongen:

In een goed gezin

- wordt er erg veel van kinderen gehouden (en laten de ouders dit aan hen merken)
- zijn alle kinderen even gewenst (en weten ze dat)
- moeten ze hun plaats met anderen delen (en kunnen ze daar tegen)
- geven ze om de andere gezinsleden (en gaan ze er van uit dat dit wederkerig is)
- beleven ze een zeker saamhorigheidsgevoel (en durven ze daarvoor uit te komen - en voor elkaar op te komen)
- houden ze rekening met de anderen (en wordt er rekening met hen gehouden)
- maken de kinderen ruzie of hun leven ervan afhangt (en wordt dit aan de ouders perse niet gegund)
- kunnen ze zich onmisbaar voelen (en hebben de anderen hem of haar ook echt nodig, zo nu en dan)
- mogen ze fouten maken (en hoeven ze zich daarvoor niet al te erg te schamen)
- durven ze ook best stout of brutaal te zijn (en ondergaan ze hun straf daarvoor niet als vernederend)
- kunnen ze zeggen wat ze denken en voelen (en hoeven ze niet bang te zijn hun gezicht te verliezen)
- leren ze zich aan regels te houden (en ondervinden ze daarvan meer voor- dan nadelen)
- willen ze zich 'als het moet' onderschikken aan het ouderlijk gezag (en gaat dit niet ten koste van hun gevoel van eigenwaarde)
- worden hun eisen en grenzen gesteld (en zien ze het nut en de redelijkheid daarvan in)
- krijgen ze de vrijheid en de verantwoordelijkheid te dragen die bij hen past (en die ze dan intussen, op die leeftijd, aan kunnen)
- worden ze met mate geprezen voor hun prestaties en hun goede daden (en weten ze dit naar waarde te schatten)
- krijgen ze voldoende (uit)leefruimte en voldoende tijd voor zichzelf (en kunnen ze dit met anderen delen)
- wordt de kinderen een ideaal of overtuiging voorgeleefd (en respecteren ze dit, ook als zouden ze het er niet mee eens kunnen zijn)
- leren ze van anderen te houden (zoals ze van zichzelf hebben leren en durven houden)

Kortom: worden de kinderen echt 'grootgebracht' - wordt er niet te weinig voor hen gedaan, maar vooral ook niet te veel; wordt er niet te veel van hen verlangd, maar vooral ook niet te weinig.

Zo op een rijtje gezet klinkt het wel wat hoogdravend, wat al te hooggestemd, maar toch zijn ze gelukkig niet zeldzaam: goede gezinnen - die gezinnen die althans veel meer 'goeds' te bieden hebben dan 'kwaads'. In elk geval hebben vrijwel alle ouders het allerbeste met hun kinderen voor, ook al maken ze er soms een potje van; en die 'goede voornemens' vallen dan toch in elk geval te prijzen, omdat ze voortkomen uit verantwoordelijkheidsgevoel en betrokkenheid (en niet alleen maar uit gewoonte resp. traditie, want die is, in die gevallen dat het minder goed verloopt, vaak ook niet zo 'voorbeeldig' geweest). Maar juist een zo bij uitstek gedifferentieerd en gevoelig afgesteld systeem als een gezinssysteem, kan natuurlijk ook gemakkelijk gestoord raken, ontregeld en daardoor disfunctioneren. En daarmee hebben we te maken in die gevallen dat een uithuisplaatsing in aanmerking komt, waarbij dan dat disfunctioneren zowel oorzaak als gevolg kan zijn van het gestoorde en/of storende gedrag van het kind.

Oorzaak is het als het kind met een (nog) 'gezonde inborst' reageert op de huiselijke spanningen, gevolg is het als het gezin gespannen reageert op het van-binnen-uit storende gedrag van het kind (bijv. van een autistisch, zwakzinnig of MBD-kind, om in afnemende ernst enkele voorbeelden te noemen). En veelal is het iets daar net tussenin, van een over-en-weer elkaar beïnvloeden van de onderdelen van een gezinssysteem, en ook daarover zijn boeken vol geschreven, bijv. onder de vlag van de zgn. transactionele analyse, of meer in het algemeen: van de systeemtheorie(ën).

Voor je in zo'n systeem ingrijpt, hetzij door gezinstherapie, wat toch ook een forse ingreep kan betekenen, hetzij door er een gezinslid uit te halen, moet je wel goed weten wat je doet, en de enige manier daartoe is: het stellen van de diagnose en de prognose (wat mankeert eraan, hoe is dat ontstaan en waarom is het blijven bestaan, wat valt er aan te doen, en hoe zijn de vooruitzichten?).

In eerste instantie behoort dat te worden gedaan door een instelling voor ambulante geestelijke gezondheidszorg of een andere instantie die voldoende deskundigheid (op dit gebied) in huis heeft. Maar vaak blijkt en blijft het moeilijk om te voorzien en te voorspellen hoe het kind en hoe het gezin zal reageren op een tijdelijke uithuisplaatsing, zoiets blijkt dan proefondervindelijk wel, doch dan is het (eventuele) kwaad reeds geschied. Wat dat betreft is het buitengewoon spijtig dat de interne observatie uit de mode is geraakt: juist in zo'n observatiehuis kon goed worden beoordeeld hoe het kind feitelijk reageert op zo'n (begin van een) uithuisplaatsing en er kon worden nagegaan voor welk soort groepsaankpak het kind het meest geschikt of gevoelig was; en de diagnose kon multidisciplinair worden uitgediept en de prognose beter gefundeerd.

Maar waarschijnlijk omdat iedereen graag baas in eigen huis is, en dus liever toch zelf wilde beslissen hoe geschikt een aangemeld kind kon worden geacht, en bovendien de bereidheid om 'iets van een ander aan te nemen' duidelijk afneemt, staat zo'n verdeelsysteem via de interne observatie momenteel niet meer in de gunst. Daar zullen we ons wel bij neer moeten leggen, geduldig wachtend tot het getij, ook wat dit betreft, weer keert.

In zeker opzicht ter compensatie van zo'n interne observatie vooraf zijn er de laatste tijd PAC-(Plaatsings Advies Commissie)-experimenten van start gegaan, hier en daar onder de naam Centraal Meldingspunt, waarbij in multidisciplinair verband wordt nagegaan of een bepaald uithuisplaatsingsplan wel goed gefundeerd is, of de richting van zo'n uithuisplaatsing wel goed gekozen is en (heel belangrijk) of er wel voor voldoende contact met het gezin is gezorgd, met andere woorden: of de ouders wel voldoende bij het geheel blijven betrokken. De moeilijkheid met zo'n papieren overleg is echter dat je moet mee beoordelen op grond van ter beschikking gestelde informatie, en ook wat dat betreft is de keten zo zwak als de zwakste schakel en is 5 x 0 nog steeds 0 (als vijf mensen geen van allen weten over wie en wat het in wezen gaat, kunnen ze wel hele zinnige dingen zeggen, maar die behoeven op dat ene betreffende geval nog niet van toepassing te zijn). Maar laten we in elk geval hopen dat zo'n nadrukkelijk ingebouwd 'veiligheidssysteem' als bijkomende boodschap uitdraagt dat het een hachelijke ingreep is, zo'n uithuisplaatsing, zeker te riskant om er in je eentje over te beslissen en voor verantwoordelijkheid van één persoon te nemen, dat het altijd iets is wat je met anderen moet overleggen. En het kan zeker geen kwaad dat dit ook tot de ouders doordringt, dat een uithuisplaatsing niet zo maar even geregeld kan worden, dat dit overleg vergt, dat het met zorg (en zelfs zorgelijkheid) wordt omkleed. Wat dit betreft is dat oude en bij bijna iedereen bekende beeld van de bioscoopreclame voor het BIO-vacantieoord ook hierop van toepassing: 'Dat gaat zo maar niet!' - zij het dat het in dit geval niet vooral een kwestie van centen is (hoewel ook dit in de magere jaren die ongetwijfeld voor ons liggen, wel weer in toenemende mate een rol kan gaan spelen), maar een kwestie van behoedzaamheid en zorgvuldigheid, iets waar elk kind en elke ouder recht op heeft en recht op kan doen gelden.

Maar als het dan toch moet...

De uitzonderingen die de regel bevestigen dat een kind bij zijn ouders behoort te blijven tot het op eigen benen kan staan, zijn als volgt samen te vatten:

= het kind-in-kwestie kan zó storend zijn in het eerste (gezins-)milieu maar ook in het tweede (school-) en derde (straat-)milieu, dat het voor de ouders niet meer is op te brengen het nog langer te handhaven, resp. nog langer de hand boven het hoofd te houden - en nadat is voorspeld (op goede deskundige gronden) of gebleken dat er aan de situatie en aan dat betreffende gezinssysteem niet voldoende is te verbeteren (binnen de tijd die de draagkracht van de ouders en/of van de maatschappij nog biedt) - zit er niets anders op dan de strijdende partijen resp. botsende belangen voorlopig van elkaar te scheiden;

= het gezin-in-kwestie kan zo storend zijn en zo weinig voor verbetering vatbaar, dat het voor het kind beter is uit de invloedssfeer van het gezinssysteem verwijderd te worden, voor kortere of langere tijd (en

soms zelfs: voorgoed - in dit geval moet niet worden geschroomd zo snel mogelijk duidelijkheid te scheppen, bijv. middels een drastische kindbeschermsmaatregel als ontzetting of ontheffing uit de ouderlijke macht; een al te aarzelend optreden kan het kind nl. zeer beangstigen, omdat daardoor de indruk wordt gewekt dat de kindbescherming het kind niet echt kan beschermen, niet echt de macht heeft de ouders 'onschadelijk' te maken).

Behalve in het allerlaatst genoemde geval, is het gezin niet alleen het 'land van herkomst' maar ook het 'beloofde land' van de toekomst: de plaats waarheen het kind, na verandering resp. verbetering, terug zal keren. Alleen al daarom zou het eigen gezin centraal moeten blijven staan, bij elke vorm van benadering of behandeling buitenshuis.

Maar nog zwaarder weegt dat bij een uithuisplaatsing altijd het 'gevoelige verlies' van de ouders en de andere gezinsleden, gecompenseerd zal moeten worden, dag-aan-dag en van uur-tot-uur. En hier ligt m.i. de hoofdpoging voor de groepsleiding, dit is haar belangrijkste taak en niet (zozeer) het participeren in welk behandelingsprogramma ook. Je kunt je, in dit licht bezien, zelfs afvragen of het wel zo gunstig is dat de groepsleiding in allerlei besprekingen over het kind wordt betrokken, of dat de onbevangingheid en onderlinge solidariteit niet aantast. De vergelijking met ouder-participatie op school dringt zich hier op: ook daarbij zie je vaak gebeuren dat de druk meedenkende ouders steeds meer begrip voor het onderwijs en de onderwijzers beginnen te krijgen en steeds minder geneigd zijn om voor hun eigen kind in de bres te springen (zou dat soms ook één van de redenen zijn waarom de kinderen zelf vaak niet zo gesteld zijn op de ouders binnen de school: zien ze deze bui hangen?).

Je ziet het ook gebeuren met groepsleiding, die onder invloed van kinder- en gedragsdeskundigen steeds objectiever en afstandelijker worden, maar voor het kind, juist daardoor, steeds moeilijker bereikbaar. Nog sterker geldt dit als de groepsleiding wordt betrokken (of zelfs mag beslissen) over het al-of-niet opnemen van een, dan nog goeddeels onbekend, kind. Dit loopt wel parallel met de maatschappelijke tendens dat ouders kinderen 'nemen' op momenten dat het hen goed uitkomt, terwijl vroeger de ouders kinderen 'kregen', als het niet was als geschenk van God dan toch als een speling van de (ouderlijke) natuur. Maar ouders kunnen in elk geval een kind niet echt tegenhouden (hooguit door een abortus, waar overigens dit aspect wel binnensluipt, bijv. via vruchtwateronderzoek: nog even en je kunt een op komst zijnd meisje 'terugsturen' en opnieuw proberen een jongetje te verwekken...) - en net zo min zouden groepsleiders eigenlijk de komst van een kind in 'hun' groep mogen verhinderen. Dat betekent niet dat overal iedereen moet worden toegelaten, want daar zou in wezen niemand echt bij gebaat zijn; maar een dergelijke intake-selectie dient door afstandelijke figuren te gebeuren, door koele beleidsvoerders en niet door warme betrokken uitvoerders. Het behoeft hopelijk geen betoog dat één ding nog erger is dan zo'n afwijzing vooraf (door wie dan ook) - en dat is de afwijzing na een proefperiode: het kind dat even 'op zicht' is geweest en dan te horen krijgt niet welkom te zijn, krijgt een krenking te verduren die op geen enkele manier goed te praten is, en zeker niet door het argument dat het nog erger zou zijn naderhand onhoudbaar te blijken: in dat geval zal nl. de betrokken jongere toch meestal wel de schrale troost hebben dat hij het ernaar heeft gemaakt en dat wil niet zelden zeggen dat hij de eer aan zichzelf heeft gehouden.

Ook het nauw betrokken worden van de groepsleiding bij allerlei behandelingsstrategieën heeft bepaald bedenkelijke kanten. Denk maar eens aan de bekende 'token-economie' van de gedragstherapie, waarbij de 'liefde', althans de aandacht, op rantsoen is gesteld en slechts mag worden getoond als beloning van gewenst gedrag. Of denk aan het andere uiterste: die kunstmatige sfeer van 'TCL' (Tender Loving Care) oftewel: volstreekte therapeutische tolerantie, als essentieel element voor de 'basisbehandeling' die dient tot herstel van de 'basic trust' - ook hierbij wordt m.i. iets van de leiding gevraagd wat niet gevraagd zou mogen worden, zeker niet zolang de oudervervanging haar voornaamste taak is. Want ouders doen nu eenmaal niet aan TCL en al helemaal niet aan beloningssystemen, die doen (als het goed is) wat hun hart hun ingeeft, en dat heeft als niet na te bootsen waarmerk dat het in elk geval authentiek is, integer, van harte gemeend - en daar hebben kinderen een soort instinct voor: als ze ergens op afknappen is het op onechtheid, op iets wat niet echt gemeend kan zijn. Zoiets hebben (en prikken) ze vaak feilloos door, bijv. die gespeelde boosheid of die gemaakte genegenheid, dat zal een ieder kunnen bevestigen die met kinderen heeft leren omgaan.

Wat de groepsleiding dan wél moet kunnen opbrengen? Nou, gewoon datgene wat het uithuis geplaatste kind het meeste mist - en dat is ouderlijke zorg. Nee, niet die vermaarde ouderliefde, want liefde is zo'n soort gevoel waar je 'als zodanig' niet zo veel verder mee komt, omdat het te hoog is, te abstract, te onbereikbaar. Het is als met een groot goed als vrijheid: ook dat heeft 'op zichzelf' niets te betekenen, ook dat krijgt pas betekenis als je keuzevrijheid hebt, als je met die vrijheid iets kunt doen, als je vrij bent om iets te doen of iets te laten. Voor liefde koop je niks, zelfs voor ouderliefde niet; en bovendien is dit een soort gevoel wat niet na te bootsen is, niet op te roepen, niet op afroep beschikbaar. Met dierbaar-doen of liefkozen heeft het al helemaal niks te maken, dat zijn uitingvormen die alleen bestand

zijn tegen de kinderlijk-kritische loutering als het voortkomt uit echt gevoel - en dat is iets waar pleegouders het vaak nog moeilijk mee hebben, laat staan tijdelijke groepsleiders. Maar er is één uitingvorm die nooit zal ontbreken bij ouderliefde en die wél door anderen even goed kan worden opgebracht als bewijs van hun oprechte betrokkenheid - en dat is zorg, hele gewone alledaagse zorg. Zorg wil bijv. zeggen dat het eten je niet goed smaakt als je de ander niet veilig weet, dat je niet rustig slaapt zolang die ander niet thuis is, of dat je gewoon liever niet hebt dat hij of zij iets gevaarlijks doet omdat je dan zelf rust noch duur hebt. Maar zorg is ook de belangstelling die je toont voor het wel en wee van de ander, bijv. voor hoe het die dag op school is gegaan, of er onderweg weer is geklierd door die en die van gisteren, of er aan gedacht is om brood mee te nemen voor tussen-de-middag - en noem maar op. Een eind komt er nooit aan die ouderlijke zorg, dat zal een ieder zich herinneren die terug ziet op een zorgeloze jeugd. Juist die voortdurende, vaak wel wat hinderlijke maar toch overwegend koesterende, ouderlijke bekommernis maakt het een kind mogelijk echt onbekommerd te zijn.

Zorgzaam-zijn

Dat de ouderlijke zorg zich zeker ook uitstrekt tot alles wat met opvoeding te maken heeft, met het almaar bijbrengen van vaardigheden die het kind in staat stellen t.z.t. zich zelf te kunnen redden, dat spreekt natuurlijk vanzelf, want op deze taak zijn de ouders a.h.w. geprogrammeerd, dat zouden ze niet eens kunnen laten al zouden ze het willen. De één maakt er misschien meer ernst mee dan de ander, zo te zien, maar een ieder doet het op zijne wijs. Naast (en na) de biologische (de voortplanting dienende), de economische (de verzorgende) en de psychologische (geborgenheid biedende) functie van het gezin, behoort het tot de zgn. culturele functie om kennis en kundigheden, normen en waarden over te dragen ter voorbereiding op het innemen van de eigen plaats in de maatschappij. En zeker ook deze cultureel-opvoedkundige functie kan heel goed door de groepsleiding worden gecompenseerd, zelfs wel in competitieve zin, want het kind staat zelf vaak toch wel zo ambivalent of afwijzend tegenover juist deze benadering, dat hierdoor het loyaliteitsconflict met de ouders niet in de hand wordt gewerkt. Eerder integendeel: het kind zal misschien in zijn ouders meer gaan waarderen, dat die hem tenminste niet zo om z'n kop hebben gezeurd, want dat is nogal eens het geval bij die gezinnen waarmee we bij uithuisplaatsingen te maken krijgen, dat die het juist met deze cultuur-opvoedkundige opdracht niet zo nauw namen.

Maar voor wat die koesterende en geborgenheid-biedende gezinsfunctie betreft, moet wel degelijk worden gewaakt voor wedijver met de eigen ouders: wie voor andermans kinderen een betere ouder wil zijn, doet het kind geen goed (tenzij het kind aan de ouderlijke macht is onttrokken en het de bedoeling is permanente pleegouder van het kind te worden). Men moet vooral niet te lichtvaardig denken over dat loyaliteitsconflict waarin het kind kan worden gebracht, juist als het ouders heeft waarop het nu niet bepaald trots kan zijn, ouders die nogal verstek hebben laten gaan. En als het ouders betreft waar weinig op aan te merken valt, zou het wel van zeer weinig werkelijkheidszin getuigen als men zou trachten hen te evenaren, laat staan te overtroeven. Het gaat misschien niet altijd op dat het slechtste gezin altijd nog beter is dan het beste pleeggezin, maar op de regel dat een falende ouder altijd nog heel wat meer te betekenen heeft dan welke groepsleider ook, bestaan, voorzover mij bekend, geen uitzonderingen. Ook de rest van de zorg aan het kind in een tehuis besteed, dient m.i. in het teken te staan van de vervanging van eigen huis en haard. Daarom moet de alledaagse gang van zaken zo huiselijk mogelijk zijn en bij voorkeur zich afspelen in een soort behuizing die niet al te sterk afwijkt van het modale milieu. Mijn bezwaar tegen architectonische kunststukjes is dat het misschien wel de kinderdroom benadert, doch zelden punten van herkenning (en herinnering) biedt ten opzichte van de veelal minder esthetisch verantwoorde huiselijke omgeving. En mijn bezwaar tegen menig menu dat is samengesteld aan de hand van voedingsdeskundigen is dat het niet meer smaakt naar thuis: kinderen zijn trouwens sowieso nogal conservatief wat culinaire smaak betreft, dus doet men er in een tehuis goed aan zich zo dicht mogelijk bij de meest vertrouwde voedingsgewoonten te houden (en dat is veel vaker gehaktballen en patat dan beroepskoks en diëtistes voor mogelijk en wenselijk houden ...). Een groot bezwaar van 'centrale keukens' is overigens ook dat het in die tehuizen niet meer naar koken ruikt, wat zo wezensvreemd is aan alles wat huiselijk is, dat het me moeilijk lijkt je in zo'n omgeving echt thuis te voelen.

Hiermee wil natuurlijk niet gezegd zijn dat er geen correcties aangebracht zouden mogen worden op wat men van-huis-uit gewend is: er mogen best nieuwe perspectieven worden getoond, zowel wat interieur-aankleding als wat de kookkunst betreft, maar er moeten wel voldoende punten van overeenkomst blijven, anders raakt het kind zo vervreemd dat het nauwelijks nog beseft waar het om

gaat, waar het om begonnen is. Dit geldt ook voor dingen als bedtijd en tijd van thuiskomst of meer in het algemeen het uitgaanspatroon: zou men hierbij louter afgaan op wat thuis gebruikelijk is, dan zouden door de week slechts de slechtste radio- en TV-programma's worden gehoord en gezien en de weekends zou het disco en/of bioscoop geblazen zijn. Ik krijg wel eens de indruk dat in menig tehuis deze, niet zo beste, traditie gewoon wordt voortgezet: als ze dat nou graag willen, als ze dat nu eenmaal gewend zijn, laat hen dan toch - want wie zijn wij om daar kritiek op te mogen hebben? Deze attitude, die als ze niet voortkomt uit gemakzucht dan toch bedenkelijk dicht daar tegenaan ligt, ziet men ook wel bij mensen die mordicus tegen zgn. verrijkingsprogramma's zijn: wat verbeeldt die middle-class volksverheffer zich wel, zeggen ze, dat hij die zgn. lagere klasse een ander cultuurpatroon moet bijbrengen? Laat ieder vogeltje toch gewoon zingen zoals het gebekt is, en laten we toch vooral niet van alle spreuwen nachtegaleen willen maken. Voor een opvoeder, en zeker voor een opvoeder die tijdelijk de ouders vervangt, lijkt me zo'n houding onverenigbaar met de eerder genoemde zorg: het moet elke volwassen opvoeder wel degelijk een zorg zijn hoe een kind met zijn mogelijkheden omgaat, hoe het zich ontwikkelt en ontplooit, wat het kind van z'n leven maakt. En uit pure bezorgdheid en betrokkenheid zullen we elke gelegenheid aangrijpen om het kind iets bij te brengen en het tot andere en betere gedachten te brengen. Dat is iets wat ware ouders niet kunnen laten en dat is iets wat groepsleiders eigenlijk niet zouden moeten laten. Het kind zal het zeker in dank afnemen, ook al protesteert hij er misschien in eerste instantie tegen. Want nogmaals: als er iets is wat een kind waardeert als waarmerk voor oprecht ouder(en opvoeder-)schap dan is het wel dit soort bezorgdheid, deze voortdurende zorg.

Tehuizen in soorten

Tot nu toe is vooral geschetst, in grote lijnen en tamelijk felle kleuren, hoe de emotionele infrastructuur van elk tehuis er uit dient te zien: hoe het 'leefklimaat' dient te worden bepaald - uitgaande van de leidende gedachte: het belangrijkste voor een kind in een tehuis is dat het niet thuis is. Vanuit dezelfde buitenstaanderpositie als zgn. extramurale hulpverlener, wil ik nu proberen enkele verschillen aan te geven tussen de verschillende voorzieningen.

In een eerder artikel behandelde ik de zgn. 'gastgezinnen' - die in het bijgaand schema nog eens bij name worden genoemd in de eerste kolom - de kolom het dichtst gelegen bij het ouderlijk huis. In de tweede kolom verschijnt de naam dagtehuis, ook wel Boddaert-tehuis geheten, die samen met de kindercentra en het MKD (en de kinderdagverblijven voor zwakzinnige kinderen) wel tot de zgn. semi-murale voorzieningen worden gerekend. Daar wil ik het nu niet over hebben, want kenmerkend voor deze vorm van hulp is juist dat de titel ('Uit het oog ...') hierop niet van toepassing is: de ouders blijven dagelijks met hun kind in contact, worden ook elke dag met het kind (en diens problemen) geconfronteerd. Dat is juist de kracht van deze dagtehuizen, maar ook de zwakte - de reden waarom het soms onvoldoende soulaas biedt. Toch is het goed altijd de eventuele mogelijkheid van zo'n dagopvang in de overwegingen te betrekken, zowel in de sfeer van de voorzorg (liever alleen overdag uit huis dan helemaal uit huis) als in de sfeer van de nazorg (beter eerst half terug naar huis dan dadelijk helemaal). In de volgende kolommen staan dan pas de echte tehuizen, daar waar over 'bedden' wordt gesproken, daar waar de 'verpleegprijs' toch al gauw zo'n f150 tot f200 per dag bedraagt. Voor de voornamelijk gezinsnabootsende tehuizen zou natuurlijk in verhevigde mate moeten gelden hetgeen hierboven is gezegd. Maar of bij bijv. Browndale die ouderrol wel zo uitgesproken 'pedagogisch' vorm krijgt als door mij aangegeven, waag ik te betwijfelen; en de gezins- en leefgroephuizen zijn misschien toch ook meer onderkomens voor de al wat oudere jeugd die op het punt staat via de begeleide kamerbewoning (of trainingscentrum of pensiontehuis) de onafhankelijkheid van de volwassenheid binnen te treden, dan dat daar nog zo nadrukkelijk het gemis aan ouders gecompenseerd zou moeten worden. Overigens: wat hierboven is gezegd geldt natuurlijk vooral voor de lagere schoolleeftijd en daar beneden en vervolgens in geleidelijk afnemende mate voor de tienerjaren daarna.

Voor een opvangcentrum - zie de 5e kolom - zou echter wel nadrukkelijk moeten gelden dat het gemis aan de eigen ouders zoveel mogelijk vergoelikt dient te worden, zeker als het jongeren betreft, maar omdat meestal de verblijfsduur van (zeer) korte duur is, zal een betere manier daartoe zijn het contact met de eigen ouders zoveel mogelijk te bevorderen, iets wat evenwel meer regionalisatie vereist dan juist bij dergelijke opvangvoorzieningen veelal het geval is.

Hetzelfde gaat op voor observatiehuizen en observatieklinieken: voor de meeste pupillen betekent dat de 'eerste stap buitenshuis', vaak ook nog in een crisis- of conflictsituatie en daarom is het van het grootste belang dat de verhouding met de ouders zo vlug mogelijk verbetert (wordt 'goedgemaakt') en daarvoor is de sfeer meestal wel gunstig: de spanning is er even af, men komt op bezoek, brengt wat lekkers mee, en de vrede wordt vaak weer hartroerend getekend (en juist daarom valt zo'n eerste uithuisplaatsing vaak heel erg mee, is het meer een opluchting dan de uitvoering van de gevreesde straf).

De groepsleiding zal er vooral op gespitst moeten zijn die sfeer van de ouder-kind-relatie 'te proeven', bijv. tijdens het bezoek, om daarop na afloop in te kunnen haken, teneinde zich zo nadrukkelijk mogelijk aan te bieden als degene die de ouders heeft leren kennen, die belangstelling heeft voor de gang van zaken thuis en die z'n best blijkt te willen doen om daar een beetje een voorbeeld aan te nemen (niet in hogere sferen, maar in de gewone dingen: wat lust het kind niet, waar werd thuis naar gekeken, hoe de weekends doorgebracht en meer van die alledaagse dingen).

De 'deskundigen-staf' heeft andere dingen aan het hoofd, zoals het stellen van de diagnose en het opstellen van een behandelingsplan. En vooral ook ter ondersteuning en ter concretisering hiervan, om het zo waarheidsgetrouw en zo uitvoerbaar mogelijk te maken, hebben ze hierbij de informatie van de groepsleiding natuurlijk wel nodig, doch dan wel graag in de oorspronkelijke vorm en niet al bij voorbaat vertaald naar die deskundigen toe (of: geprototopprofessionaliseerd, zoals dat tegenwoordig wel heet): beschreven moet worden wat het kind te zien geeft (bijv. boosheid, beter nog: bijt van zich af, staat steeds op scherp, neigt tot gooi en smijtwerk, enz.) en niet wat daar allemaal achter kan zitten (bijv. bangheid: het zich zo bedreigd voelen dat in de aanval de verdediging wordt gezocht).

Voor school- en BJ-internaten geldt als voornaamste behandelingsdoel datgene wat buiten het (gezins-) groepsverband plaats vindt, nl. de scholing of vorming op school en vakgebied. Hoe meer het normale gezinsklimaat wordt nagebootst, hoe meer het kind het gevoel zal hebben 'gewoon' naar school te gaan, ook al staat die school dan ook op hetzelfde terrein. Dus voor deze voorzieningen geldt onverkort hetgeen hierboven is aangeduid.

In de zesde kolom krijgen we de intra-murale voorzieningen voor behandelingen buitenshuis, die niet zozeer bepaalde behandelingen te bieden hebben die ambulant niet verkrijgbaar zouden zijn (dat is slechts bij uitzondering het geval: hoewel niet gelijkmatig over het hele land verspreid, zijn er toch nauwelijks behandelingsvormen die niet evengoed ambulant kunnen plaatsvinden, behalve dan de zgn. therapeutische gemeenschap - doch die pretendeert dan ook de ernstigste gevallen aan te kunnen). Dat echter deze categorie zover naar rechts staat, geeft aan dat de overeenkomst met het gewone gezin niet meer zozeer behoeft te worden nagestreefd, niet meer de hoogste prioriteit heeft. En hetzelfde geldt voor de laatste kolom 'uithuisplaatsing' - want hierbij wordt verondersteld dat terugkeer naar het ouderlijk huis niet meer aan de orde is, of omdat dit 'afgeschreven' kan worden, of omdat de jongere daarvoor intussen te oud is geworden. Maar zelfs in deze gevallen kan het gezin-van-herkomst natuurlijk niet ontkend worden: het is en blijft een essentieel 'bestanddeel' van het kind, iets wat er nooit helemaal los van te denken is, hoe graag men dat soms ook zou willen (want er zijn ouders om helemaal moedeloos van te worden, dat wel...). En ook al zijn de gezinsomstandigheden niet eens zo ongunstig op zichzelf, dan nog kan het nodig zijn kind en ouders even zó drastisch te ontkoppelen dat er als het ware ruimte ontstaat voor ingrijpende veranderingsprocessen middels psychotherapeutische en/of orthopedagogische behandelingsmethoden. In deze (uitzonderings-)gevallen mag misschien 'zelfs' de groepsleiding meer als 'hulptherapeut' gaan fungeren dan als 'vervang-ouder'. Doch dan is het des te meer noodzakelijk dat bijv. een maatschappelijk werker gaat functioneren als tussenpersoon, want juist als er wezenlijke veranderingsprocessen bij het kind nagestreefd, resp. verwacht worden, is het natuurlijk wel zaak dat de ouders voortdurend op de hoogte blijven, om naderhand niet de aansluiting te missen; trouwens: daar hebben ze ook gewoon recht op, hoezeer ze hun rechten misschien ook verspeeld lijken te hebben...

Het zijn de kleine dingen die het 'm doen

Nu moet men van die veranderingsprocessen ook weer niet al te hooggespannen verwachtingen koesteren. Zelfs bij de meest ingrijpende therapieën lukt het vaak niet het kind 'de kop te keren' - en dat moet liever ook niet het oogmerk zijn. Het gaat immers om bepaalde omschreven klachten (bijv. ongeremde driftbuien, bedplassen, angsten, contactstoornissen enz. en daar moet zo mogelijk iets aan gedaan worden. Lukt dit dan zal het kind zich wel (als) anders manifesteren, doch dit behoeft niet te betekenen dat het daarmee ook echt 'anders' is geworden. Illustratief in dit verband is een klassieke psychiaters-mop: na jarenlang zeer intensief behandeld te zijn voor het waanidee een muis te zijn komt de pas genezen-verklaarde patiënt in paniek de spreekkamer van zijn psychiater binnenstormen, beweerend dat hij door poesen wordt achtervolgd; sussend spreekt de dokter hem toe: "maar beste man, je weet nu toch wel dat je geen muis bent?" - waarop de man antwoordt: "Jawel, ik weet het intussen wel, maar zouden die poesen het ook weten...?" Hoe het verder is gegaan vermeldt de historie niet, maar ik zou me kunnen voorstellen dat deze psychiater er beter aan had gedaan deze patiënt beter met poesen om te leren gaan.

Maar om op de opvoeders terug te komen: die zouden dat eigenlijk ook niet echt moeten willen, dat het kind helemaal verandert, hoe groot de ergernis over minder gewenste eigenschappen soms ook is. De neiging daartoe neemt overigens in de loop der jaren meestal wel af naarmate men als opvoeder meer ervaringen rijker en meer illusies armer is geworden.

Na voltooiing van de opvoedingsfase zullen de kinderen meer geneigd zijn om te zeggen: dank zij mijn opvoeding ben ik geworden die ik ben. En hun ouders zullen er meer toe neigen om te zeggen: ondanks hun opvoeding zijn ze gebleven die ze waren. En de groepsleider die nog meer affiniteit heeft met de kinderrol dan met de ouderrol, zal wellicht ook meer van de opvoeding verwachten dan degene die zelf al kinderen heeft en dus ouder is.

Dat een kind 'in wezen' niet zo gemakkelijk te veranderen is, wil echter ook weer niet zeggen dat er dus niets aan hem gedaan zou behoeven te worden. Je mag een kind dan de kop niet kunnen keren, je kunt hem wel heel veel dingen leren, bijv.: op tijd opstaan, het eigen bed opmaken, het na de plee en voor het eten handen wassen niet vergeten, met mes en vork eten, je fietsbanden controleren, zelfredzaamheid in het verkeer, kritisch t.v. kijken, iets spannenders lezen dan strips, appeltaart bakken, niet alles kopen waar je zin in hebt, minder oogschaduw gebruiken, sokken aantrekken die bij elkaar passen, een cadeautje voor een ander uitzoeken, belangstelling tonen, eten wat de pot schaft, een ander ook iets gunnen, gezellig-zijn, en noem maar op: echt wel voldoende te doen voor een volledige dagtaak... En echt de beste methode om de soort betrokkenheid te tonen die aan de eigen ouders doet denken - en het gemis aan hen enigermate kan goed maken.

J. Euwema,
sociaal jeugdpsychiater